

СКРИТАТА БЕЗРАБОТИЦА В БЪЛГАРИЯ – ЕФЕКТ НА ОБЕЗКУРАЖЕНИЯ РАБОТНИК И ПРИНУДИТЕЛНА НЕПЪЛНА ЗАЕТОСТ

Разгледани са някои проблеми, свързани с оценката на скритата безработица в България. Разработеният за целта методологически подход включва изследване на динамиката на ефекта на обезкуражения работник и принудителната непълна заетост в страната за периода 2006-2010 г. Посредством извършването на сравнителен анализ на структурата на безработните, обезкуражените и останалите икономически неактивни лица по признаци като пол, възраст, степен на образование, наличие на предишна заетост и причини за напускане на работа са направени изводи относно пригодността за заетост на отделни контингенти в рамките на общата съвкупност на обезкуражените работници. Получените резултати са използвани за изчисляване на алтернативни на официално обявяваните в България равнища на безработица за изследвания период. Пресметнатите разширени коефициенти на безработица отчитат, от една страна, броя на обезкуражените лица, които притежават икономически характеристики, сходни с тези на безработните, а от друга, претеглената величина на принудително зетите на непълн работен ден спрямо средната продължителност на фактическото седмично работно време за всички зети лица.
JEL: J64

Увод

Изследването на равнището на безработица представлява интерес не само от научноизследователска, но и от практико-приложна и управленска гледна точка. Това се обуславя от пряката връзка между състоянието на трудовия пазар, от една страна, и нивото на brutния вътрешен продукт, жизнения стандарт и инвестиционната активност, от друга. Проблемите на безработицата предизвикват подчертан интерес в общественото пространство, поради което предприеманите мерки за подобряване на този аспект на пазара на труда получават особено широк публичен отзвук. Така надеждната оценка

¹ Тодор Тодоров е гл.ас. д-р в УНСС, Катедра „Човешки ресурси и социална защита“, тел./факс: 02/ 81 95 310, e-mail: todorov_t@unwe.acad.bg, todorov.td@gmail.com.

на динамиката на показателите, даващи информация за тенденциите в изменението на безработицата, е ключова за вземането на адекватни управленски решения, свързани с провеждането на определена макроикономическа политика на национално и регионално равнище.

В България основните направления в динамиката на безработицата са обект на анализ от страна на редица автори, сред които проф. И. Белева, проф. К. Владимирова, проф. Н. Павлов, проф. Д. Шопов, проф. Л. Дулевски, проф. М. Сотирова и др. Аспектите на моделирането и оценките на трудовия пазар са предмет на изследване в разработките на автори като проф. Н. Наумов, проф. В. Цанов, доц. Х. Малешков и др. Независимо от това съществуват редица неизяснени въпроси относно надеждността на официално публикуваната статистическа информация и начините за увеличаване на обхвата и дълбочината на провеждания с нейна помощ анализ на тенденциите на трудовия пазар в страната, вкл. в контекста на влиянието, което обезкуражените и принудително заетите на непълно работно време лица оказват върху скритата безработица у нас.

В този контекст **основната цел** тук е провеждането на изследване върху динамиката на безработицата в България посредством анализ на равнището на т.нар. скрита безработица. Фокусът е поставен върху интензитета на проявление на ефекта на обезкуражения работник и принудителната непълна заетост в страната. За постигане на така формулираната цел са поставени следните **основни задачи**, които определят и структурата на разработката. На първо място, е представена теоретичната рамка на изследването, в т.ч. методологическите проблеми, свързани с установяване величината на контингентите в състава на работната сила, концепцията за цикличните колебания в икономическата активност на населението, както и същността и социално-икономическите ефекти на скритата безработица. На второ място, е направена емпирична оценка на ефекта на обезкуражения работник и принудителната непълна заетост и отражението, което тези две явления оказват върху величината на скритата безработица в България за периода 2006-2010 г.

1. Скритата безработица и цикличните колебания в икономическата активност на населението

Липсата на заетост е основната причина за възникване на бедност не само в България, но и във всички икономически развити страни. Когато хората изгубят работата си или не могат да намеря такава, те са изправени пред риск от бедност, влошено здравословно състояние, загуба на идентичност, социална изолация, както и по-неблагоприятни перспективи за бъдещето на техните деца. Накратко, липсата на работа е пряко свързана с изпадане в неравностойно положение в социално-икономически аспект. Тримесечно обявяваното от НСИ равнище на безработица се използва за наблюдение на динамиката и тенденциите в изменението на това социално-икономическо явление в страната. Но може ли този индикатор да бъде използван за

установяване на степента на социално-икономическа неравнопоставеност, която възниква в резултат от липсата на заетост?

Общоприетата методика за изчисляване на коефициента на безработица е обект на критики, според които тя не позволява да бъде оценено реалното равнище на безработицата в страната. Наблюденията на много лица сочат, че техните семейства, приятели и съседи срещат сериозни трудности при намирането на работа или са се отказали да търсят активно такава. В този контекст съществува определено разминаване между личния опит на хората и официално обявяваните коефициенти на безработица, които в редица случаи отчитат равнища, значително по-ниски от реално съществуващите в обществото. Подобни несъответствия се дължат до голяма степен на наличието на феномен, наречен с общото наименование „скрита безработица”.

1.1. Методологически проблеми, свързани с установяване величината на контингентите в състава на работната сила

С цел по-строгото дефиниране и обособяване на съставните части на населението и работната сила е необходима точна класификация на лицата в трудоспособна възраст с оглед на това дали принадлежат към една от трите основни системи – заети, безработни и лица извън работната сила. Ако се разгледа контингентът на заетите, на пръв поглед не съществуват проблеми при определянето на принадлежността на отделните индивиди към него. Тук критерият е един – фактическото участие в трудовия процес. И въпреки че това изглежда безкрайно просто, могат да възникнат проблеми с точната оценка на общия брой заети в дадена страна или регион поради невъзможността на статистиката изцяло да обхване заетите в сивата икономика. Що се отнася до различията в отделните страни при определянето на дадено лице като заето, те са свързани основно с минималното количество седмично отработени часове, използвани като критерий за целта. Независимо от това обаче проблемът за точната класификация на едно лице, което към даден момент не работи, но притежава необходимите способности за труд, е значително по-сериозен (Дулевски, 2010). Възможностите тук са две – лицето може да е или безработно, или извън работната сила, като ясното разграничаване между тези категории представлява сериозен проблем от методологическа гледна точка.

Абсолютно необходимо, но далеч не достатъчно условие едно лице да се числи към контингента на безработните е то да няма работа към определен момент. На второ място може да се посочи наличието на необходимите способности за труд (например достигането на определена възраст), обусловени от действащата нормативна уредба. Тези два критерия не пораждаат никакви сериозни дискусийни въпроси относно оценката на броя безработни за даден период. Не такава е ситуацията, когато се разглежда третото условие, свързано с активното търсене на работа. Най-общо казано, едно лице се причислява към системата на безработните, ако удовлетворява посочените три критерия едновременно – към даден момент има необходимите

способности да извършва трудова дейност, няма работа и търси активно такава. Тези принципи са в основата на законодателството и политиката по заетостта у нас и в почти всички държави с пазарна икономика, в т.ч. и останалите страни-членки на Европейския съюз². Възможните различия при дефинирането на дадено лице като безработно се отнасят до някои допълнително въведени критерии, например седмичен брой на предлаганите часове труд, време на активно търсене на работа, възможност за започване на работа в определен кратък период и разбира се, при наличието на трудова оферта. Оказва се, че всички изброени критерии са значително по-малко субективни от този за активно търсене на работа, който поражда най-сериозни спорове.

В икономическите среди се отделя все по-голямо внимание на феномена „обезкуражен работник“.³ В някои изследвания се защитава тезата, че голяма част от обезкуражените лица реално имат статут на безработни, като числеността им се оценява на около половината от общия брой на официално отчитаните безработни. Разбира се, това становище е подложено на много критики, според които съществува необосновано надценяване на величината на безработните. Има мнения, че понятието „желание за работа“ е много неопределено и не всеки, който демонстрира такова, е наистина готов да започне работа.

Очевидно проблемът за точното дефиниране и обективното отчитане на безработните не е никак лесен или безспорен от логическа и методологическа гледна точка. По-скоро може да се каже, че именно статистиката за безработицата носи много субективизъм в зависимост от предпочетените критерии за идентифициране на дадено лице като безработно. В този контекст възниква и въпросът за изобщо съществуващите възможности за дефинирането на подходящи в количествен и качествен аспект критерии, които да обезпечат реалистична оценка на поведението на значителни по своя обем съвкупности от субекти на пазара на труда и извън него. Тъй като безработните са част от работната сила, проблемът рефлектира и върху нейния анализ. Проблеми, свързани с безработните като елемент на работната сила, възникват и при извършването на по-мощни анализи за състоянието на цялата икономиката.

² Според методиката на Периодичните изследвания на работната сила, провеждани от ЕВРОСТАТ, за безработни се смятат лицата на 15 и повече години, които едновременно отговарят на следните критерии: 1) нямат работа през седмицата, за която се отнася изследването; 2) търсели са активно работа през изминалите четири седмици; 3) на разположение са да започнат работа до 2 седмици след края на наблюдавания период.

³ Според методологията, използвана от НСИ при провеждането на Наблюдението на работната сила, обезкуражените лица се дефинират като „лицата на 15 и повече навършени години, които желаят да работят, но не търсят активно работа, защото предполагат, че няма да намерят такава“.

1.2. Ефект на добавения и ефект на обезкуражения работник

В световен мащаб ръстът на работната сила демонстрира едновременно стабилна дългосрочна възходяща тенденция и краткосрочни колебания, обусловени от цикличността в икономическото развитие. Именно последният цикличен аспект на динамиката на икономически активното население подвигва важният въпрос за това дали размерът на работната сила се увеличава или намалява през периоди на рецесия. Отговорът на този въпрос зависи от интензитета на явленията, познати под наименованието „ефект на добавения работник” и „ефект на обезкуражения работник”. Тяхната същност може да бъде изяснена посредством концепцията за предлагане на труд от отделното домакинство.

Ефектът на добавения работник води до временно увеличаване в размера на работната сила по време на икономическа рецесия. Обосновката на това твърдение е сравнително лесна задача. Да разгледаме семейство, в което съпругът влага труда си за производството на стоки и/или услуги, докато съпругата е ангажирана изцяло в непазарни дейности (например домакински задължения). Нека предположим, че икономиката изпада в състояние на рецесия и работещият член на семейството е съкратен от работа. Поради факта, че безработните се смятат за част от икономически активните лица, докато съпругът активно търси платена заетост, неговият трансфер от контингента на заетите в този на безработните лица не предизвиква изменение в размера на работната сила.

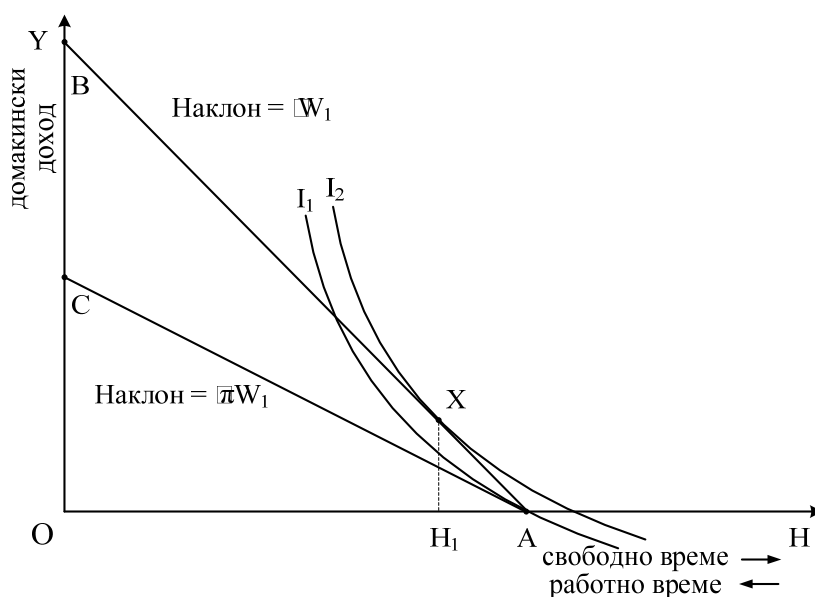
В съвременната концепция за предлагането на труд времето се разглежда като съотношение не между работно и свободно време, а между време, прекарано на пазара на труда, и такова, посветено на домакинско производство – обучение, домакинска дейност, отглеждане на деца и т.н. Според тази концепция ефектът на добавения работник се интерпретира по следния начин. През периоди на икономическа рецесия пазарната производителност на съпруга в посочения пример намалява, поне временно. Спадът в неговата производителност на пазара на труда в сравнение с производителността му в домакинството (която остава неповлияна от икономическата криза) най-вероятно ще накара въпросното семейство да вземе решението, че за съпруга е по-изгодно във финансово отношение да се ангажира с домакинско производство. Ако равнището на заплащане, което съпругата може да заработи при участието си на пазара на труда, не е засегнато от рецесията, семейството може да достигне до извода, че с цел запазване на предкризисното равнище на полезност (която може да бъде повлияна както от равнището на потребление, така и от нивото на спестявания) тя ще започне да търси платена заетост, а съпругът ще я замести в домакинското производство, докато трае икономическата криза. Съпругът може да остане в контингента на икономически активните лица, очаквайки да се върне обратно на работа, докато при стартиране на активно търсене на работа съпругата се превръща в добавено лице в състава на работната сила. По този начин в условия на спад в домакинския доход броят на членовете на семейството, които търсят платена заетост на пазара на труда, може да нарасне. Тази вероятна реакция е сходна с

ефекта на дохода в теорията за индивидуалното предлагане на труд, по силата на който при спад в равнището на домакинския доход се консумират по-малко стоки и намаленото време, отделено за потребление, се компенсира с увеличаване на предлаганото работно време от страна на домакинството.

Ефектът на обезкуражения работник, илюстриран на фиг. 1, в една или друга степен неутрализира положителното влияние на ефекта на добавения работник върху ръста на работната сила през периоди на икономически спад. Ако предположим, че часовата ставка на дадено заето лице е W_1 , то бюджетното ограничение е изобразено чрез отсечката AB , а отработените часове седмично се равняват на H_1 (в т. X , където отсечката на бюджетното ограничение е допирателна към кривата на безразличие I_2). Нека сега приемем, че с настъпването на рецесия индивидът е съкратен. Въпреки че часовете, отработени на пазара на труда, временно спадат до нула (т. A), то това е състояние на неравновесие – при равнище на заплащане W_1 и индивидуалните предпочитания за разпределение на времето между работно и свободно лицецо е склонно да предложи H_1 часа седмично на пазара на труда и ще търси ново работно място, което му ги осигурява. Докато работникът продължава да търси платена заетост, не се наблюдава нетна промяна във величината на работната сила.

Фигура 1

Ефект на обезкуражения работник

Дали обаче си заслужава индивидът да продължава да търси активно работа? За да си отговори на този въпрос, безработното лице сравнява възвръщаемостта на един час, използван за търсене на платена заетост, и полезността на времето, прекарано в дейности извън пазара на труда. Подобни

дейности могат да се състоят в ремонт на апартамента, полагане на грижи за децата или просто прекарване на свободно време. Докато въпросният индивид е имал работа, заплатата W_1 , която е получавал, е била достатъчно висока, за да надвишава гарантираната заплата и лицето е предпочитало да влага труда си на пазара за производството на стоки и услуги, отколкото да се ангажира с подобни извънпазарни дейности. Когато лицето е останало без работа обаче, всеки час, прекаран на пазара на труда в търсене на платена заетост, носи доход, който е по-нисък от равнището на заплащане W_1 . От статистическа гледна точка въпросният по-нисък доход се равнява на $E(W_1)$ или очакваната стойност на заплатата, изразена чрез долното равенство:

$$E(W_1) = \pi W_1, \quad (1)$$

където π е вероятността индивидът да намери друго работно място, което да предлага заплащане на равнище W_1 . За лице, което е останало без работа, алтернативните разходи, свързани с липсата на платена заетост, се равняват на $E(W_1)$, а не на W_1 . Това е представено на фиг. 1 чрез завъртане на бюджетното ограничение около т. A в посока надолу до отсечката AC с наклон, равен на πW_1 . Ако вероятността π е достатъчно ниска, очакваната стойност на заплащането ще се понижи под индивидуалната гарантирана заплата, лицето ще се откаже от активното търсене на работа и ще отпадне от състава на работната сила – ситуация, представена на Фигура 1 чрез т. A , в която отсечката на бюджетното ограничение AC се допира до кривата на безразличие I_2 . Така лицето, чиито предпочитания са изобразени на фиг. 1, представлява обезкуражен работник поради факта, че желае да работи при равнище на заплащане W_1 , но се е отказало да търси платена заетост поради ниската вероятност да намери работно място, отговарящо на неговите предпочитания. Ефектът на обезкуражения работник води до свиване на работната сила през периоди на рецесия, като част от безработните временно (а в някои случаи и трайно) се оттеглят от контингента на икономически активните лица. Именно този процес води до подценяване на реалното равнище на безработица от страна на официалната статистика по време на икономически спад, каквато е ситуацията и в България, особено след 2008 г., която е последната година на икономически възход за страната.

И така, ефектът на добавения работник води до увеличаване на работната сила през периоди на рецесия, докато в резултат от ефекта на обезкуражения работник икономически активните лица намаляват. При положение, че броят на лицата в състава на работната сила расте в резултат от въздействието на ефекта на добавения работник, подобна тенденция ще се наблюдава и в официално отчитания коефициент на безработица (с вливането на добавените работници в контингента на икономически активните лица ще се увеличат тези, които активно търсят платена заетост). При проявление на ефекта на обезкуражения работник лицата отпадат от състава на работната сила след период на престой в контингента на безработните, като в резултат от понижаване на броя на индивидите, които търсят платена заетост, ще се наблюдава и спад в равнището на безработица. С цел извличане на

подходящата информация за реалното състояние на пазара на труд от официално оповестявания коефициент на безработица трябва да бъде даден еднозначен отговор на въпроса кой от посочените два ефекта е по-силен при положение, че проявлението им се наблюдава едновременно.

В съвременните условия ефектът на обезкуражения работник доминира в количествен аспект над този на добавения работник, в резултат от което работната сила намалява при рецесия и нараства през периоди на икономически подем, което се потвърждава и от официалните статистически данни (НСИ, 2010). Въпреки че и двата ефекта се наблюдават едновременно по време на икономически спад, ефектът на добавения работник се проявява в сравнително малък дял от общия брой на домакинствата. В тях наред със загубата на платена заетост от страна на лицето, което основно заработва семейните доходи, един или няколко от останалите негови членове са в състояние да работят, но към момента са извън състава на работната сила. Същевременно ефектът на обезкуражения работник е вероятно да бъде по-широко разпространен поради факта, че възможността за намиране на работа през периоди на рецесия ще намалее за всички безработни. Повишаването на безработицата ще накара някои лица като студенти или домакини да отложат участието си на пазара на труда до възстановяване на икономическия растеж, като по този начин допълнително се забавя ръстът на работната сила. И накрая трябва да се отбележи, че обезкуражените работници обикновено могат да бъдат открити в такива контингенти на работната сила, които или имат възможност да използват своето време за извънпазарни дейности, които са сравнително производителни (например домакините), или са изправени пред изключително неблагоприятни перспективи в търсенето на платена заетост на пазара на труда (като младежите с ниско образователно-квалификационно равнище и без трудов опит).

Фактът, че ефектът на обезкуражения работник доминира над този на добавения, е причина за възникването на т.нар. скрита безработица. Основната ѝ съставна част се състои от лица, които биха желали да работят, но едновременно с това вярват, че свободните работни места са толкова оскъдни, че активното търсене на платена заетост е безпредметно. Тъй като тези лица не търсят работа, те не се отчитат от официалната статистика като безработни. Именно поради тази причина цикличните изменения в размера на работната сила са обект на нещо повече от чисто научен интерес. Подобни колебания в броя на икономически активните лица оказват пряко влияние върху величината на официално отчитаното равнище на безработица, а оттам и върху общата макроикономическа политика. Очевидната доминираща позиция на ефекта на обезкуражения над този на добавения работник означава, че работната сила се свива (или поне нараства с темпове, по-ниски от нормалните) през периоди на рецесия, в резултат от което официалната статистика подценява равнището на безработица. При икономически подем ефектът на обезкуражения работник се превръща в ефект на „окуражения работник“, докато ефектът на добавения работник става ефект на „извадения работник“. Първият преобладава над втория, в резултат от което се наблюдава ръст в броя на икономически активните лица. Това от своя страна означава, че

се отчита по-висок от нормалния темп на нарастване на работната сила през периоди на икономически растеж, което поддържа официалното равнище на безработица на нива, по-високи, отколкото биха били при нормален интензитет на изменение на икономическата активност. Накратко, цикличните колебания в участието на пазара на труда са причина официално отчитаният коефициент на безработица да подценява нейното реално равнище по време на рецесия и да го надценява при икономически подем.

1.3. Същност на явлението „скрита безработица”

Скрытата безработица се свързва с онези равнища на принудителна непълна заетост и липса на работа, които не се отчитат от официалната статистика. Според методологията, използвана при провежданото от НСИ наблюдението на работната сила, за безработни се смятат лицата на възраст между 15 и 74 навършени години, които нямат работа през наблюдавания период, като едновременно с това търсят активно работа през период от четири седмици, вкл. наблюдаваната, и са на разположение да започнат работа до две седмици след края на наблюдавания период. Всички останали лица, които нямат работа, се смятат за икономически неактивни и не попадат в официалната статистика по безработицата. Този подход при измерване на равнището на безработицата е в съответствие с общоприетите стандарти на МОТ и е подходящ при оценка на жизнеспособността на икономиката, както и при извършване на сравнителни анализи на безработицата в различните страни.

Това, което официално обявяваното равнище на безработица не измерва обаче, е степента на социално-икономическа неравнопоставеност, причинена от липсата на заетост. Така общоприетият индикатор за оценка на безработицата не дава информация за лицата, които имат желание да работят, но са се отказали да търсят работа, за онези, които не могат да търсят платена заетост поради обективни пречки, както и за хората, които не са в състояние да стартират работа в определен кратък период от време. Нещо повече, въпросният показател не отчита както значителна част от лицата, които са принудително без работа, така и онези, които не по свое желание са в състояние на непълна заетост. Именно това са хората, които тук ще бъдат разглеждани като съставни части на контингента на скрита безработица. В този контекст за последната е възприета дефиниция за състояние на пазара на труда, което обхваща (ACOSS, 2003):

- лица, които са в състояние на непълна заетост – това са хора, чиято продължителност на седмичното работно време е значително (два пъти или повече) по-ниска от обичайната заетост на пълен работен ден и имат желание да предоставят повече часове на пазара на труда;
- маргинализирани незаети лица – това са хора, които са изключени от работната сила и имат желание да вложат труда си за производството на стоки и услуги за пазара.

Последната категория обхваща лица, които в действителност предпочитат да бъдат заети, но по една или друга причина към определен момент не удовлетворяват дефиницията за безработни. Това са хора, които или имат желание да работят, търсят активно заетост, но не са в състояние да започнат работа в определен кратък период, или такива, които предпочитат да са заети, не търсят активно работа, тъй като не вярват, че могат да намерят такава, но имат възможност да стартират работа незабавно (обезкуражени работници). По този начин в контингента на скритата безработица попадат маргинализирани незаети лица, които нямат работа, намират се в непосредствена близост до пазара на труда, имат желание да работят и официално не са отчитани като безработни. Тези хора обикновено изпитват социално-икономическите затруднения, обичайно свързвани с безработицата, и много от тях са съставна част на входящите и изходящите потоци на заетите и безработните. Посочената група лица не е достатъчно изследвана и често е извън обхвата на активните политика по заетостта.

1.4. Адресиране на последиците от скритата безработица

Правилното отчитане на общото равнище на скритата безработица, в т.ч. надеждната оценка на влиянието, което ефектът на обезкуражения работник оказва върху принудителната липса на платена заетост, може да има положителен социално-икономически ефект в следните направления:

- по-адекватно измерване и по-добро познаване на икономическата неравнопоставеност, което ще позволи формулирането на целевоориентирани икономически и социални политики;
- по-точно предвиждане на поведението на трудовия пазар и подобрени възможности за разработването на стратегии за противодействие на негативните последици от икономическите рецесии и борба с дългосрочната безработица;
- по-добро управление и осигуряване на адекватно финансиране на дейностите, свързани с развитие на трудови умения и учене през целия живот, които са насочени както към лицата в състояние на скрита безработица, така и към официално отчитаните като безработни от националната статистика с цел повишаване на икономическата активност и заетостта;
- повишен капацитет за повишаване на трудовото участие на онези контингенти в състава на трудоспособното население, сред които се наблюдават високи нива на незаетост – това ще доведе до по-високи икономически резултати на национално равнище, ще намали социалната цена на липсата на платена заетост и ще допринесе за борбата с отрицателните последици от застаряването на населението;

- повишено участие на маргинализираните незаети лица и тези в състояние на непълна заетост в активни програми и мерки на пазара на труда посредством включването им като целеви групи в съответните политики по заетостта;
- разработване на адекватни социални политики, които ефективно да адресират сериозния проблем за бедността, съпътстващ голяма част от формите на липса на платена заетост, например здравни услуги, образование и обучение и финансирането на региони и общности, които са в значително по-неравностойно положение, отколкото се отчита от официалната статистика по безработицата.

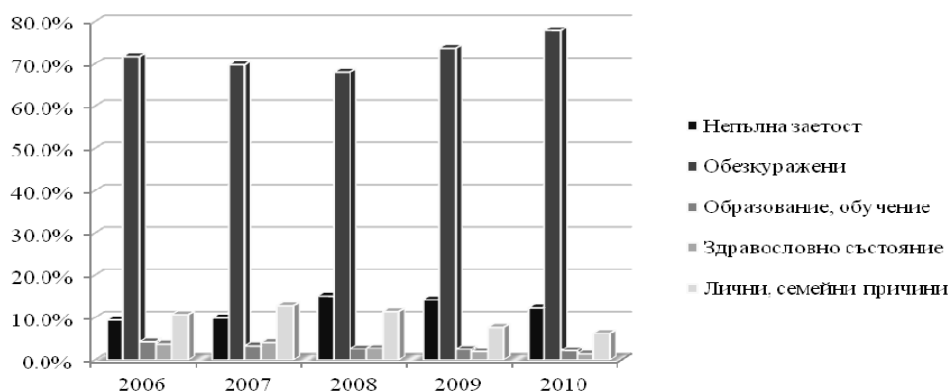
С цел предприемането на всеобхватни действия в изброените направления е необходимо да бъде извършвана адекватна оценка на безработицата, включваща както безработните, така и лицата в състояние на скрита безработица, които са изправени пред риска от икономическа и социална изолация.

2. Оценка на ефекта на обезкуражения работник и принудителната непълна заетост

За нуждите на изследването на скритата безработица в България ще бъде извършена оценка на ефекта на обезкуражения работник и принудителната непълна заетост и ще бъде проследена тяхната динамика в нашата страна за периода 2006-2010 г. Причината за така възприетия подход се крие във факта, че обезкуражените лица и тези в състояние на принудителна непълна заетост са с трайно най-високи дялове сред потенциалния контингент в обхвата на скритата безработица, а именно принудително заетите на непълно работно време и маргинализираните незаети лица. Последните се характеризират с това, че желаят да работят, но не търсят работа поради една от следните причини: обезкуражени, посещават учебно заведение или курсове за квалификация, недобро здравословно състояние, лични или семейни причини (вж. фиг. 2).

Данните за последните пет години в България сочат, че обезкуражените работници формират между 68.1 и 77.9% (съответно през 2008 и 2010 г.) от величината на лицата в състава на скритата безработица. Това, от една страна, дава основание да се заключи, че контингентът на обезкуражените лица е определящ за проявлението на скритата безработица у нас за изследвания период, а от друга, потвърждава направената в предходната част констатация, че икономическата активност и по-специално проявлението на ефекта на обезкуражения работник е пряко свързано с цикличното развитие на икономиката.

Фигура 2
Структура на потенциалния контингент в обхвата на скритата безработица в България

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Според хипотезата за обезкуражения работник лицата с ниски шансове за намиране на подходяща работа могат да попаднат в контингента на обезкуражените и да отпаднат или да не успеят да влязат в състава на работната сила, тъй като вероятността да открият работно място, което ги удовлетворява, след изтичането на определен приемлив период на търсене на заетост е прекалено ниска. С други думи, ако при дадено очаквано равнище на възвръщаемост разходите, свързани с търсенето на работа, са прекалено големи, хората могат да се откажат да търсят платена заетост. Ниските шансове за реализация на пазара на труда могат да бъдат резултат както от несъответствие между търсене и предлагане на труд на определен локален пазар на труда, така и от индивидуалните характеристики на търсещите работа, независимо дали те са реални, или вменени (Fisher, Nijkamp, 1987). Ефектът на обезкуражения работник е най-очевиден в случаите, когато дадено лице заявява, че има желание да работи, но не се ангажира с дейности по активно търсене на работа. Същевременно подобен ефект може да се наблюдава и в самото решение за участие или неучастие на трудовия пазар. Когато хората заявяват, че не желаят да работят, в основата на такова твърдение също може да се крие ефектът на обезкуражения работник.

Общовалидните характеристики на подобно явление могат да бъдат обобщени в следните две твърдения. На първо място, ефектът на обезкуражения работник може да бъде породен от два фактора: липса на подходяща квалификация или приписани отрицателни характеристики на микроравнище, както и липса на подходящи предложения за работа на регионално или местно ниво. На второ място, въпросният ефект може да се появи в процеса на търсене на работа на два различни етапа: при вземане на решение относно навлизането в състава на работната сила (избор на състояние на незаетост) и при вземане на

решение относно активното търсене на работа (преустановяване на процеса на търсене на платена заетост).

На микроикономическо ниво ефектът на обезкуражения работник най-често е анализиран в контекста на теорията за търсенето на работа, изградена на базата на основополагащото изследване на Щиглер (Stigler, 1961). Кингдън и Найт застъпват становището, че на индивидуално равнище съществуват две възможни причини едно лице да не се ангажира с дейности по активно търсене на заетост – хипотезата за „склонността към безработица” (taste for unemployment) и хипотезата за обезкуражения работник (Kingdon, Knight, 2005). Ако човек развие склонност към безработицата, за него се смята, че недобросъвестно декларира желание за работа или има съвсем слабо желание за търсене на заетост. Стандартната теория за вземането на решение за участие на пазара на труда, развита от Еренберг и Смит, защитава тезата, че тези лица не работят поради: 1) високата полезност, която получават от свободното време; 2) ниския очакван доход от трудова дейност; или 3) дохода, получаван от други източници – натрупано състояние, помощи за безработица или доходи на друг член от семейството (Ehrenberg, Smith, 2003). За разлика от схващането за склонността към безработица хипотезата за обезкуражения работник застъпва становището, че отделните лица правдиво заявяват своето желание за работа, но са се отказали от търсенето на платена заетост поради факта, че очакваното съотношение между ползи и разходи, генерирани в резултат на процеса на търсене, не е икономически оправдано.

Според становището на MOT, независимо от факта, че обезкуражените работници вероятно представляват по своята същност неоползотворен трудов ресурс, ясното разграничаване между индивидуалните и свързаните с пазара на труда причини за установяване на ефекта на обезкуражения работник е трудна задача (Husmanns, Farhad, Vijay, 1990). Аргументите в полза на включването на обезкуражените работници в състава на работната сила се обединяват около факта, че те имат поведение, сходно с това на безработните в периоди на икономическо възстановяване, и за тях съществува голяма вероятност да се присъединят към контингента на икономически активните лица при възникване на благоприятна възможност за това. В същото време според доводите против възприемането на обезкуражените като част от икономически активните лица обезкуражените работници са в същата позиция по отношение на работната сила като останалите групи в състава на икономически неактивното население и при оживяване на икономиката не демонстрират каквато и да е склонност за завръщане на пазара на труда.

Редица автори застъпват становището, че причисляването на обезкуражените към контингента на икономически активните лица е наложително, тъй като в противен случай ще се стигне до подценяване на реалния размер на работната сила и действителното равнище на безработицата (Ahmed, Shafiq, 1999). MOT обаче изтъква, че включването на обезкуражените работници в състава на работната сила не е обичайна практика и би довело до несравнимост на така изчислявания коефициент на безработица със страни, които използват стандартната дефиниция за безработица. Ето защо се прави препоръката, че

причисляване на обезкуражените лица към икономически активното население трябва да бъде извършено едва след установяването на това дали тези хора имат предишен трудов опит и дали позицията им по отношение на работната сила е сходна с тази на групите, традиционно изключвани от пазара на труда.

2.1. Методологически подход

Конструирането на подход за оценка на ефекта на обезкуражения работник в контекста на изследването на скритата безработица в България изисква разрешаването на няколко въпроса от методологическо естество, а именно: избор на източник на информация и период на изследване; подбор на направления за сравнителен анализ на обезкуражените лица, от една страна, и останалите икономически неактивни лица и безработните, от друга, както и разработване на инструментариум за оценка на основните елементи на скритата безработица в България. Ефективното решаване на тези въпроси ще позволи да се извърши емпиричен анализ, който да послужи за оценка на скритата безработица, а оттук – и на надеждността на предоставяната от официалната статистика информация за равнището на безработица в нашата страна.

2.1.1. Избор на период за изследване

Това изследване е базирано на статистическа информация от Наблюдението на работната сила у нас за периода 2006-2010 г., провеждано от НСИ, поради следните причини:

- В сравнение с административната статистика на Агенцията по заетостта, която предоставя изчерпателна информация относно регистрираните безработни в България, Наблюдението на работната сила обхваща всички аспекти на предлагането на труд и е далеч по-подходящо като източник на данни за целите на анализа.
- Така избраният период на изследване обхваща пиковата 2008 г. на икономическия възход в България, което позволява проследяване на динамиката на икономическата активност и проявлението на ефекта на обезкуражения работник в условията на циклично развитие на икономиката.
- Едновременно с това периодът е достатъчно кратък, за да гарантира последователност в използваната от НСИ методология за наблюдение на заетите, безработните и икономически неактивните лица и сравнимост на използваните за целите на изследването данни.

2.1.2. Подбор на направления за сравнителен анализ

Основна задача на изследването е да установи доколко характеристиките на обезкуражените лица по основни класификационни признаци като пол, възраст и образователно-квалификационно равнище са сходни с тези съответно на безработните или на останалото икономически неактивно население. С това се цели да бъде установено каква част от обезкуражените лица е основателно да се отчитат при извършване на количествена оценка на равнището на скритата безработица в нашата страна с оглед получаването на реалистични и методологически обосновани резултати. Допълнително ще бъде направен сравнителен анализ на безработните и обезкуражените лица според наличието на предишна заетост и причините за напускане на работа. И накрая, в изследването ще бъдат включени и лицата, принудително заети на непълно работно време в качеството им на неоползотворен трудов ресурс на национално равнище. Всичко това ще позволи да се направи аргументирано заключение относно величината на скритата безработица в България за изследвания период, както и за степента, в която официално обявяваният коефициент на безработица в нашата страна подценява нейното реално равнище.

2.1.3. Инструментариум за оценка на скритата безработица

С цел извършването на оценка на равнището на скритата безработица в нашата страна и установяване на тежестта на ефекта на обезкуражения работник в контингента на обхванатите от нея лица ще бъдат пресметнати алтернативни равнища на безработица за страната, в т.ч.:

- с причисляване към икономически активното население на всички обезкуражени работници;
- с разширяване на работната сила само с контингента на онези обезкуражени лица, които притежават характеристики, сходни с тези на безработните;
- с причисляване към икономически активните лица наред с обезкуражените работници и на принудително заетите на непълно работно време.

2.2. Емпирично изследване на скритата безработица и ефекта на обезкуражения работник в България за периода 2006-2010 г.

При установяване на величината на обезкуражените работници, които основателно биха могли да бъдат добавени към броя на безработните с цел използване на получения сбор за по-пълна оценка на безработицата в България от икономическа и социална гледна точка, от съществено значение е провеждането на изследване на пригодността за заетост на контингента на обезкуражените лица и установяване на сходствата и различията между тях и

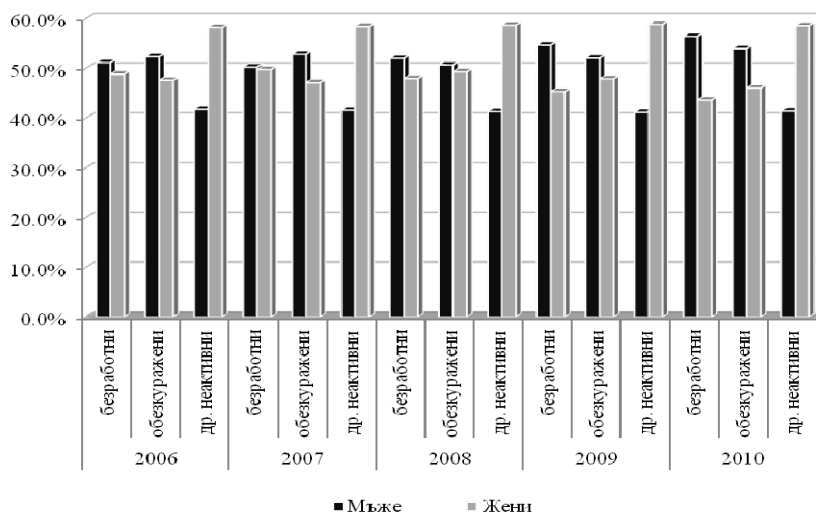
групата на безработните, от една страна, и тази на останалите икономически неактивните лица, от друга, посредством сравнителен анализ на демографските и икономическите характеристики на посочените три съвкупности.

- **Половата структура** на обезкуражените работници е сходна с тази на безработните – по данни на НСИ⁴ за наблюдавания период делът на мъжете в съвкупността на безработните превишава този на жените (Фигура 3). И при двата контингента се наблюдава сходна тенденция в половата неравнопоставеност на пазара на труда, която следва като цяло низходяща тенденция от началото до средата на периода, след което диспропорциите в участието на двата пола в посочените съвкупности се задълбочават.

При обезкуражените лица така констатираното пречупване на наблюдаваната положителна тенденция се проявява с едногодишен лаг в сравнение с безработните поради факта, че по своята същност ефектът на обезкуражения работник е по-латентен в сравнение с безработицата. Минималните и максималните стойности на разминаване между дела на мъжете и жените се достигат за безработните съответно през 2007 г. – 0.5 и през 2010 г. – 12.8 процентни пункта, а за обезкуражените лица – през 2008 г. – 1.4 и през 2010 г. – 7.9, и очевидно кореспондират с проявлението на глобалната икономическата криза на пазара на труда в нашата страна след средата на 2009г.

Фигура 3

Полова структура на безработните, обезкуражените и останалите икономически неактивни лица

Източник: НСИ и изчисления на автора

⁴ Както вече беше споменато, това изследване е базирано изцяло на статистически данни от извадковото изследване на работната сила у нас за периода 2006-2010 г., провеждано от НСИ.

За разлика от безработните и обезкуражените работници в половото съотношение при останалите групи икономически неактивни лица чувствително преобладават жените, основно поради по-ниската нормативно установена възраст за пенсиониране в страната. Така диспропорциите в присъствието на двата пола в тази съвкупност от икономически неактивното население варират между 16.4 и 17.6 процентни пункта, съответно през 2006 и 2009 г.

- При анализа на **възрастовата структура** на групите на безработните, обезкуражените и останалите икономически неактивни лица отново изпъкват сходствата между първите два контингента. При тях трите възрастови групи в най-активна с оглед на участието на пазара на труда възраст, а именно лицата на възраст 25-34, 35-44 и 45-54 години, заемат основен дял (средно около 60% за обезкуражените лица и 70% за безработните) в общата съвкупност на трудоспособното население (вж. фиг. 4А и 4Б).

Възрастовите групи в диапазона 15-24 и над 55 навършени години са по-широко представени сред обезкуражените работници, отколкото сред безработните. Причината за това се крие във факта, че именно тези контингенти измежду населението в трудоспособна възраст са сред основните неравнопоставени групи на пазара на труда, за които вероятността да изпаднат в икономическа и социална изолация е значително по-висока, отколкото при останалите възрастови групи от населението.

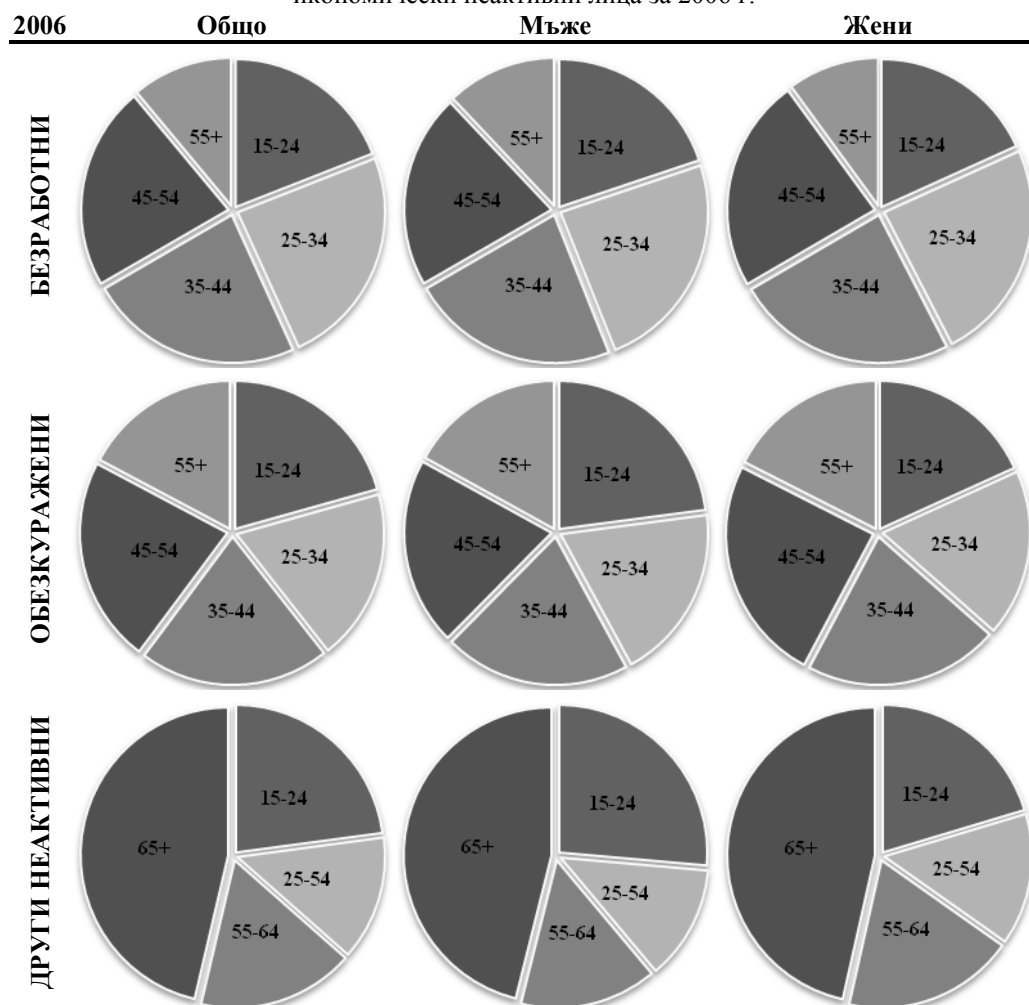
Докато за младежите основна пречка пред интегрирането на трудовия пазар е липсата на образование, квалификация и трудов опит, за възрастните работници като причина за неблагоприятното положение на пазара на труда често се изтъква намалената трудоспособност, свързана със своеобразната амортизация на чисто физическия компонент на човешкия капитал. Разбира се, така наблюдаваните негативни тенденции по отношение на позицията на тези две възрастови групи на пазара на труда се дължат както на техни обективни образователно-квалификационни характеристики, така и на приписваните им от работодателите недостатъци по отношение на останалите лица в активна трудоспособна възраст.

И тук, както при половата структура на разглежданите категории в състава на трудоспособното население, диференциацията на останалите икономически неактивни лица по възрастов признак е коренно различна от тази при обезкуражените работници и безработните. Изключение от тази констатация е делът на лицата между 15 и 24 навършени години в общата съвкупност, който е с приблизително еднакво равнище за обезкуражените и останалите икономически неактивни лица. Така констатираното сходство се дължи на обстоятелството, че влиянието на неравностойното положение на младежите на пазара на труда (и особено на мъжете) върху проявлението на ефекта на обезкуражения работник е съизмеримо с въздействието, което изборът за продължаване на образованието от страна на младите хора оказва върху трудовото участие. Тук отново мъжете на възраст 15-24 навършени години са

по-широко представени сред останалите икономически неактивни лица в сравнение с жените в същата възрастова група.

Фигура 4А

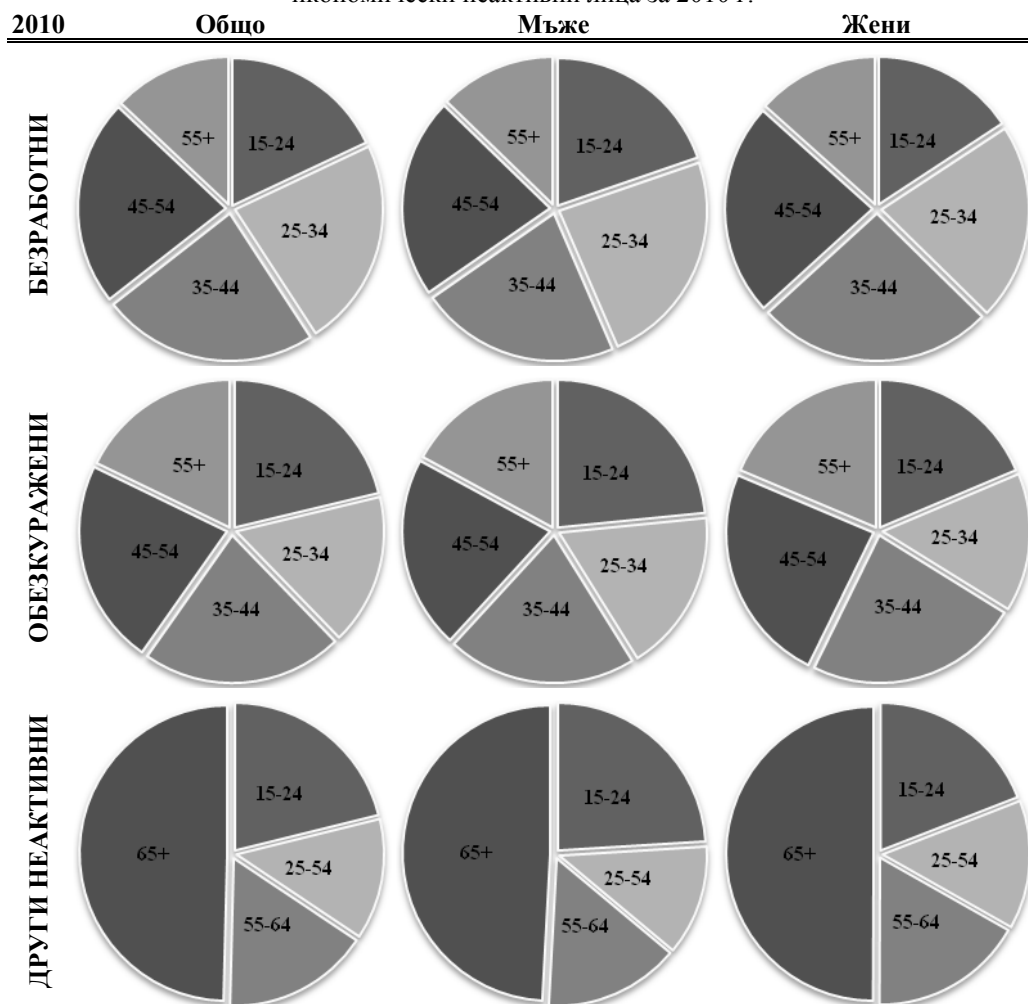
Възрастова структура на безработните, обезкуражените и останалите икономически неактивни лица за 2006 г.

Източник: НСИ и изчисления на автора

Фигура 4Б

Възрастова структура на безработните, обезкуражените и останалите икономически неактивни лица за 2010 г.

Източник: НСИ и изчисления на автора.

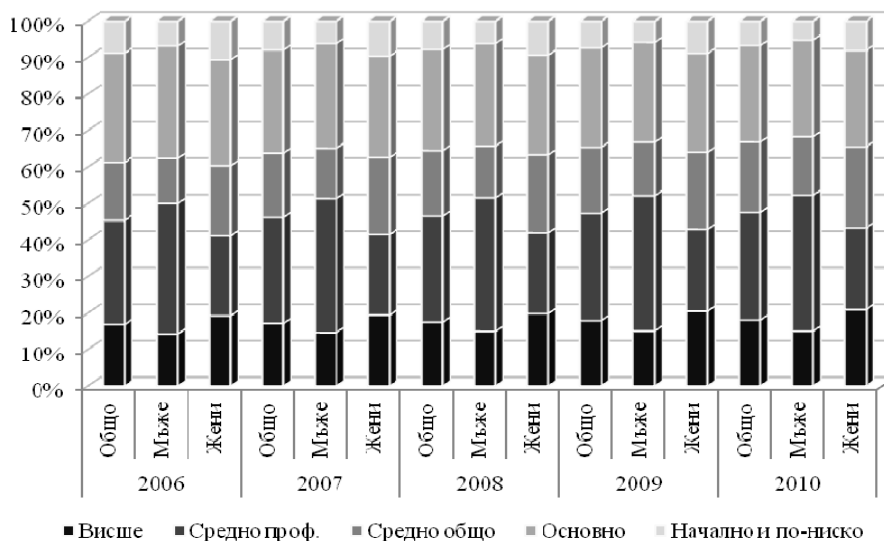
Допълнително, не може да не направи впечатление повишаването на дела на населението над 65-годишна възраст в дела на останалите икономически неактивните лица през наблюдавания период поради ограничените възможности за тяхната реализация на пазара на труда вследствие негативното влияние на икономическата криза.

- В образователно-квалификационната структура на разглежданите контингенти в състава на трудоспособното население, а именно безработни, обезкуражени и други икономически неактивни лица, се забелязват определени различия. При безработните общият дял на лицата с

висше и средно образование е сходен с този на съвкупното население на 15 и повече навършени години (фиг. 5 и 6) и се колебае в границите между 57.2% (през 2007 г. при жените) и 68.8% (през 2010 г. отново при жените). При безкуражените този дял е значително по-нисък и варира от 38.9% (през 2008 г. при жените) до 50.7% (през 2010 г. при мъжете). Подобни равнища, но с по-малки времеви диспропорции са характерни и за останалите икономически неактивни лица (фиг. 7 и 8).

Фигура 5

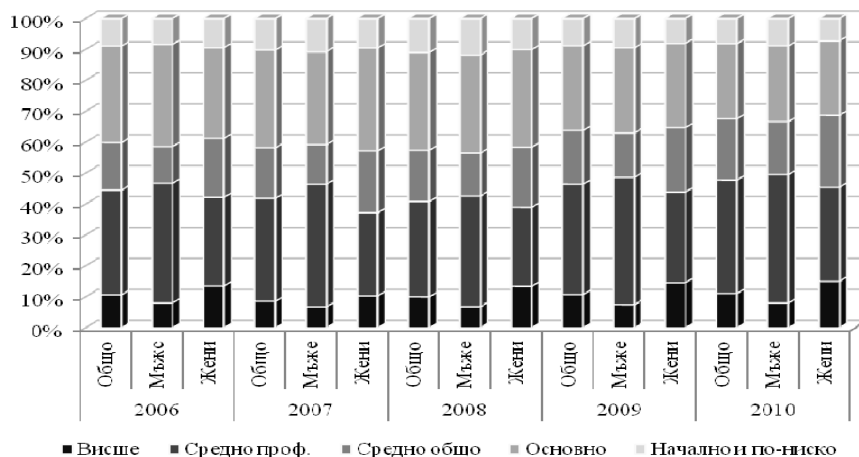
Население на 15 и повече навършени години по степени на образование

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Фигура 6

Безработни лица по степени на образование

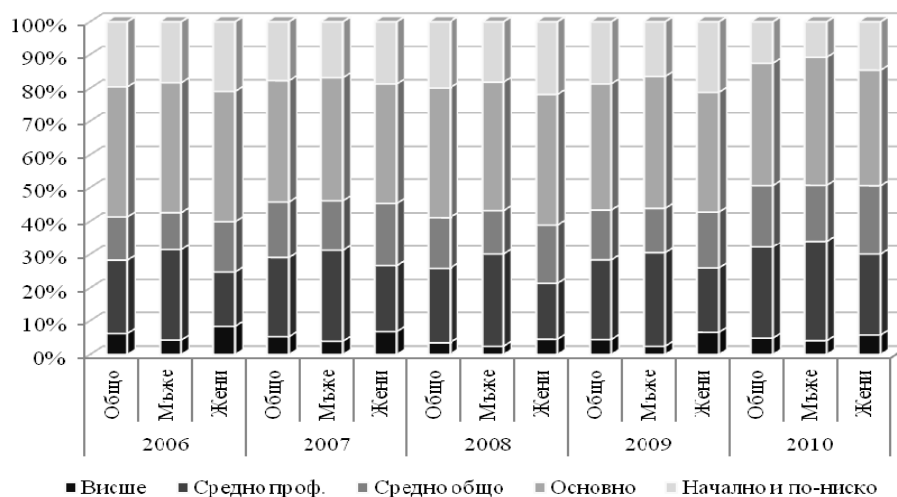

Източник: НСИ и изчисления на автора.

В резултат на икономическия спад през последните две години от наблюдавания период се повишава съвкупният дял на лицата с висше и средно образование в общия контингент както на безработните, така и на обезкуражените, като при последните отново има едногодишен лаг в проявлението на така констатираната тенденция.

Фигура 7

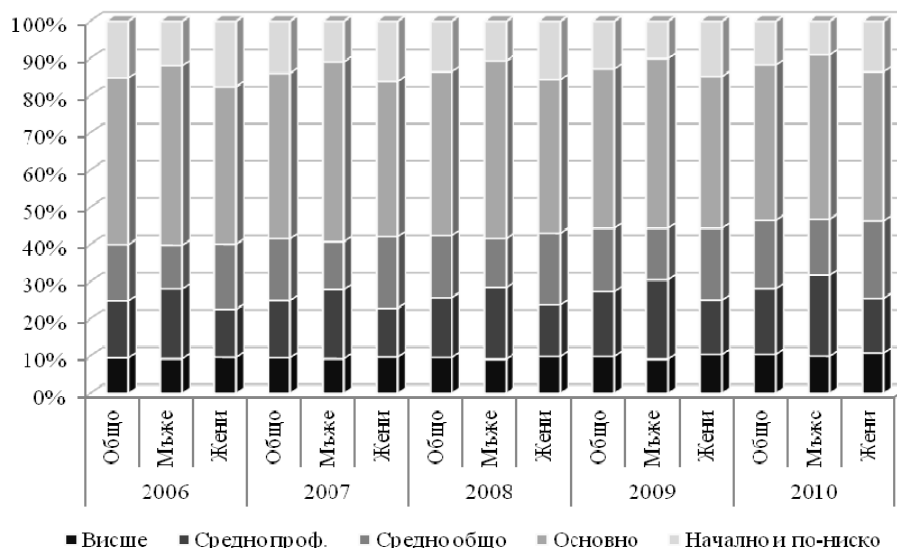
Обезкуражени лица по степени на образование

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Фигура 8

Други неактивни лица по степени на образование

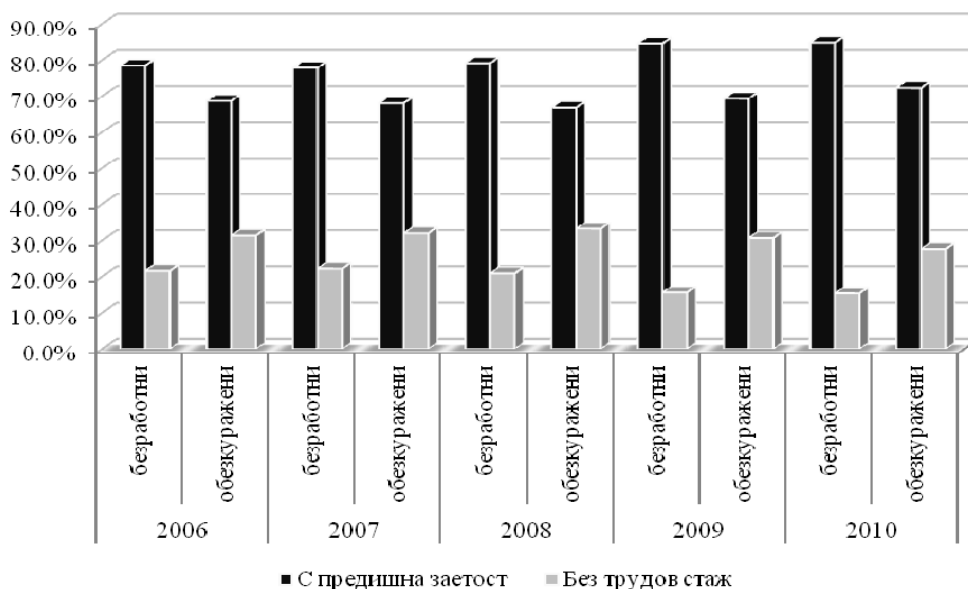
Източник: НСИ и изчисления на автора.

Така определено може да се твърди, че образователно-квалификационното равнище е обратнопропорционално на вероятността за отпадане от състава на работната сила поради липса на увереност в шансовете за намиране на заетост. Това е валидно в особено голяма степен за лицата с висше образование, които заемат трайно най-нисък дял в общата съвкупност на обезкуражените работници по степени на образование у нас през наблюдавания период – между 2.5 и 8.4%. Разбира се, подобна тенденция, но в по-малка степен се наблюдава и при безработните, при които делът на висшите варира между 6.8 и 14.6%.

Направеният дотук сравнителен анализ на демографските характеристики на обезкуражените работници, от една страна, и на безработните и останалите икономически неактивни лица, от друга, не дава еднозначен отговор на въпроса доколко оправдано от методологическа гледна точка е включването на обезкуражените към работната сила при оценка на равнището на безработица в България за периода 2006-2010 г. Поради тази причина обхватът на изследването е разширен върху част от икономическите характеристики на обезкуражените и безработните лица, свързани с наличието на предишна заетост и причините за напускане на работа.

- При сравнението на структурата на безработните и обезкуражените работници според **наличието на предишна заетост** (фиг. 9) ясно личи по-големият дял на лицата с предишна заетост в състава безработните, отколкото сред обезкуражените лица.

Фигура 9
Безработни и обезкуражени лица според наличието на предишна заетост

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Данните от репрезентативното изследване на работната сила, провеждано от НСИ, сочат, че при обезкуражените работници делът на лицата с предишна заетост е значително по-нисък от съответния показател при безработните, като разликата варира между 9.8 и 15.1 процентни пункта съответно за 2007 и 2009 г. Това разминаване в структурата на двете разглеждани съвкупности в състава на населението на 15 и повече навършени години според наличието на трудов опит поставя под въпрос възможностите за заетост на обезкуражените лица без трудов стаж и техните реални шансове за успешна интеграция на пазара на труда в нашата страна.

Предвид високата младежка безработица и проблемите за първоначално „навлизане“ на пазара на труда на завършващите средно и висше образование, интерес за целите на това изследване представляват лицата на възраст между 15 и 24 години, които нямат предишна заетост и преминават директно от средно и висше образование към състояние на безработица или икономическа неактивност. Поради липсата на официално публикувани данни за обезкуражените лица без трудов стаж по възрастов признак обаче подобен анализ може да бъде направен единствено за контингента на безработните младежи. Данните от Наблюдението на работната сила, провеждано от НСИ, съвсем очаквано показват, че около две трети от лицата, търсещи първа работа, са на във възрастовия диапазон 15-25 г., като техният дял е най-висок през 2010 г. – 68.5%. Това обстоятелство оказва отрицателно влияние върху шансовете на младите хора за успешна интеграция на пазара на труда, свързано с липсата на трудов опит, което от своя страна допълнително изостря проблема за безработицата, вкл. скритата такава, за лицата в тази възрастова група.

- Анализът на безработните и обезкуражените лица с предишна заетост според **причините за напускане на работа** сочи, че и при двете групи съкращенията и уволненията са факторът, който стои в основата на изпадането им в състояние на незаемост. Тук обаче отново делът на лицата, които са престанали да работят вследствие на тази причина, е по-висок при безработните, отколкото при обезкуражените работници (фиг. 10 и 11).

Сериозно разминаване се наблюдава и при отсъствието на платена заетост поради непосочени причини, вкл. липса на работа през последните осем години, като този път съответният дял е по-висок при обезкуражените лица. Така направените констатации относно структурата на безработните и обезкуражените работници с предишна заетост по причини за напускане на работа през разглеждания период дава основание да се твърди, че за част от съвкупността на обезкуражените лица с предишен трудов опит съществува основание да бъдат разглеждани като реален резерв на работната сила в нашата страна. По-конкретно това са хората, които са останали без работа основно вследствие на независещи от тях причини, вкл. съкращение, уволнение, завършване на временни или сезонна работа и до известна степен – неудовлетвореност от условията на работа, чийто дял в общата съвкупност на обезкуражените с предишна заетост варира между 47.3 и 68.4% съответно за

жените през 2007 г. и мъжете през 2010 г., която е пиковата в проявлението на глобалната криза у нас.

Фигура 10

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Фигура 11

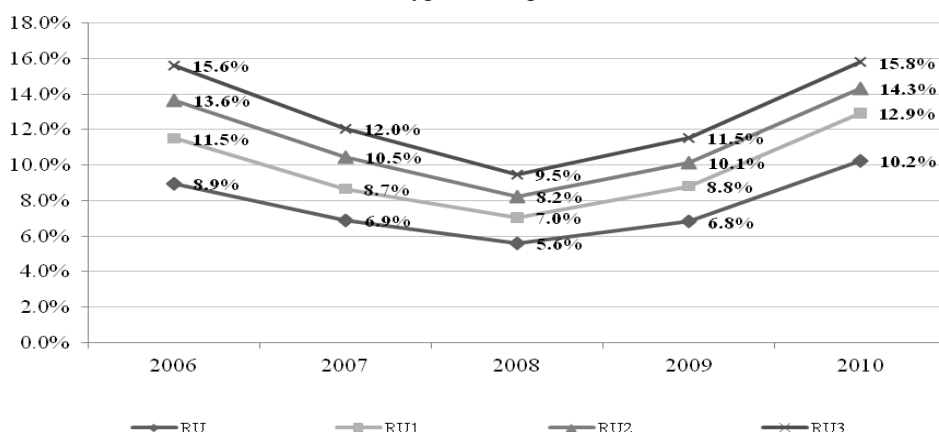
Източник: НСИ и изчисления на автора.

За целите на пресмятането на **алтернативни равнища на безработица** за България през изследвания период, които да отчитат скрытата безработица, в т.ч. проявлението на ефекта на обезкуражения работник, са разработени следните варианти (Фигура 12):

- R_U – стандартен коэффициент на безработица в съответствие с дефиницията на НСИ, а именно съотношението между броя на безработните лица и работната сила;
- R_{U1} – включва в състава на безработните и работната сила онази част от обезкуражените лица с предишна заетост, които са останали без работа поради съкращение, уволнение, завършване на временни или сезонна работа и неудовлетвореност от условията на работа (Вариант 1);
- R_{U2} – включва в състава на безработните и работната сила всички обезкуражените лица с предишна заетост (Вариант 2);
- R_{U3} – включва в състава на безработните и работната сила всички обезкуражените лица (Вариант 3).

Фигура 12

Алтернативни равнища на безработица при отчитане единствено на ефекта на обезкуражения работник

Източник: НСИ и изчисления на автора

Така получените данни показват, че дори при най-консервативния (и същевременно най-реалистичен с оглед на проведения анализ на демографските и икономическите характеристики на изследваните съвкупности в състава на населението на 15 и повече навършени години) вариант относно разширяването на обхвата на безработните и работната сила с включване в тях на определени групи обезкуражени лица – Вариант 1, алтернативното равнище на безработица R_{U1} значително превишава официално обявяваните от НСИ данни. Както може да се очаква, тези разминавания се

задълбочават през периоди на икономически спад и през 2010 г. достигат 2.7 процентни пункта при официално отчитано равнище на безработица за същата година 10.2%.

2.3. Принудителната непълна заетост като компонент на скритата безработица

Що се отнася до другия основен компонент на скритата безработица – лицата в състояние на принудителна непълна заетост, по данни на НСИ за периода 2006-2010 г. средната продължителност на обичайното седмично работно време за хората в тази съвкупност е около два пъти по-малка от тази на заетите на пълен работен ден и се колебае в границите 20.5-22.4 часа съответно за 2009 и 2008 г. Това на практика означава, че при извършването на количествена оценка на тежестта, която принудителната непълна заетост има в общото равнище на скритата безработица, трябва да се отчете съотношението между средната продължителност на фактическото седмично работно време за принудително заетите на непълен работен ден и общата съвкупност на заетите лица.

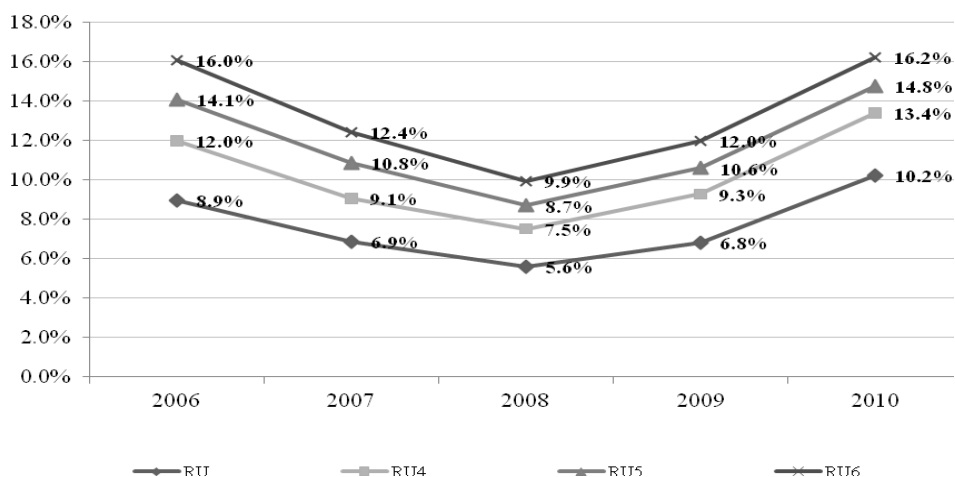
За разлика от предходния случай на оценка на алтернативните равнища на безработица при отчитане единствено на ефекта на обезкуражения работник върху величината на скритата безработица тук в обхвата на анализа и при разработване на различните варианти са включени и лицата в състояние на принудителна непълна заетост. Така пресметнатите равнища на безработица се дефинират, както следва:

- R_{U4} – включва в състава на безработните и работната сила онази част от обезкуражените лица с предишна заетост, които са останали без работа поради съкращение, уволнение, завършване на временни или сезонна работа и неудовлетвореност от условията на работа. Допълнително контингентът на безработните е разширен с претеглената величина на принудително заетите на непълен работен ден спрямо средната продължителност на фактическото седмично работно време за всички заети лица (Вариант 4);
- R_{U5} – включва в състава на безработните и работната сила всички обезкуражени лица с предишна заетост. Тук отново контингентът на безработните е разширен с претеглената величина на принудително заетите на непълен работен ден спрямо средната продължителност на фактическото седмично работно време за всички заети лица (Вариант 5);
- R_{U6} – включва в състава на безработните и работната сила всички обезкуражените лица. И в този случай контингентът на безработните е разширен с претеглената величина на принудително заетите на непълен работен ден спрямо средната продължителност на фактическото седмично работно време за всички заети лица (Вариант 6).

Получената втора група алтернативни варианти за равнището на безработицата в нашата страна за изследвания период демонстрира още по-висока скрыта безработица (фиг. 13). И тук за база са взети данните съгласно най-консервативния Вариант 4, според които разминаването между официалната статистика за равнището на безработица в България за периода 2006-2010 г. и съответното алтернативно равнище на безработица се колебае в границите между 1.9 (през 2008 г.) и 3.2 процентни пункта (през 2010 г.), когато съвкупното равнище на официално отчитаната и скрытата безработица достига 13.4%.

Фигура 13

Алтернативни равнища на безработица при отчитане ефекта на обезкуражения работник и величината на принудителната непълна заетост

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Заклучение

Сравнителният анализ на демографските и икономическите характеристики на безработните, обезкуражените и останалите икономически неактивни лица и оценката на скрытата безработица у нас позволяват да се направят следните основни изводи:

- Скрытата безработица в България за изследвания период е трайно явление, чийто интензитет заслужава сериозно внимание както от практико-приложна, така и от управленска гледна точка.
- Независимо от факта, че обезкуражените работници традиционно се смятат за най-непосредствения резерв на работната сила, в методологически аспект не е оправдано при оценката на съвкупното равнище на официалната и скрытата безработица, в състава на безработните и работната сила да се включва пълният размер на съвкупността на

обезкуражените лица, а само онези от тях, чиито демографски и икономически характеристики ги правят пригодни за заетост.

- С оглед на официално публикуваната у нас статистическа информация за динамиката на работната сила най-реалистичната оценка на скритата безработица в страната трябва да отчита онази част от обезкуражените лица с предишна заетост, които са останали без работа поради съкращение, уволнение, завършване на временни или сезонна работа и неудовлетвореност от условията на работа, както и претеглената величина на принудително заетите на непълен работен ден спрямо средната продължителност на фактическото седмично работно време за общата съвкупност на заетите лица.
- С цел прецизиране на оценката на скритата безработица в България е необходимо периодичното наблюдение на работната сила да предоставя по-изчерпателни данни относно предлагането на труд, които да отчитат не само декларираното желание за работа от страна на безработните и обезкуражените лица, но и работното време, което те са склонни да предложат на пазара на труда.

Несъмнено проблемът за установяване на величината на скритата безработица е актуален особено при икономически спад и последващо възстановяване. Именно през подобни периоди от съществено значение е идентифицирането на онези групи на пазара на труда и в непосредствена близост до него, чието икономическо поведение трябва да бъде обект на целенасочени макроикономически интервенции с оглед насърчаване на пълноценното им участие в социално-икономическия живот на страната.

Проведеният анализ недвусмислено потвърждава тезата, че официално публикуваните данни за равнището на безработицата не осигуряват достатъчно пълна и надеждна картина за динамиката на пазара на труда в България. Това от своя страна обуславя необходимостта от разработване на нетрадиционни подходи за измерване и оценка на безработицата като едно от най-значимите от социално-икономическа гледна точка явления. Изследването на ефекта на обезкуражения работник и принудителната непълна заетост дава възможност за оценка на равнището на скритата безработица, което трябва да бъде надлежно отчитано при формулиране на активните политики, адресирани към групите в неравностойно положение на пазара на труда в нашата страна.

Използвана литература

- Ahmed, I. and D. Shafiq. 1999. Indonesia's Recovery: Employment Optimism or Statistical Illusion? International Labour Office Occasional Discussion Paper Series N 2.
- Australian Council of Social Service, 2003. Hidden Unemployment in Australia. ACOSS Paper 131.

- Ehrenberg, R. and R. Smith. 2006. *Modern Labor Economics*. Pearson Addison Wesley.
- Elliott, L. and A. Dockery. 2005. Are the 'Hidden Unemployed' Unemployed? Centre for Labour Market Research Discussion Paper Series 06(2).
- Fisher, M. and P. Nijkamp. 1987. Spatial labour market analysis: relevance and scope. – In: Fisher, M. M. and P. Nijkamp (Eds.) *Regional Labour Markets*, p. 1-36. Amsterdam: North Holland.
- Husmanns, R., M. Farhad and V. Vijay. 1990. *Surveys of Economically Active Population, Employment, Unemployment, and Underemployment: An ILO Manual on Concepts and Methods*. Geneva: International Labour Office.
- Kaufman, B. 1986. *The Economics of Labor Markets and Labor Relations*. The Dryden Press.
- Kingdon, G. and J. Knight. 2005. The Measurement of Unemployment when Unemployment is High. *Labour Economics*.
- Kodrzycki, Y. 2000. Discouraged and other Marginally Attached Workers – Evidence on Their Role in the Labor Market. – *New England Economic Review*.
- McConnell, C., S. Brue and D. Macpherson. 2006. *Contemporary Labor Economics*. McGraw-Hill.
- Stigler, G. 1961. The Economics of Information. – *Journal of Political Economy*, 69, p. 213-225.
- Suryadarma, D., A. Suryahadi and S. Sumarto. 2005. The Measurement and Trends of Unemployment in Indonesia: The Issue of Discouraged Workers. SMERU Research Institute Working Paper.
- Van Ham, M., C. Mulder and P. Hooimeijer. 2001. Local Underemployment and the Discouraged Worker Effect. – *Urban Studies*, 38(10), p. 1733–1751.
- Белева, И., В. Цанов, и Г. Тишева. 2006. Гъвкавост и сигурност на пазара на труда: Примерът на България. Будапеща: МОТ.
- Владиминова, К. 2009. Икономика на труда. С., Сиела.
- Дулевски, Л. 2010. Пазар на труда. С., Сиела.
- Институт за икономическа политика, 2009. Българската конкурентоспособност в условията на криза – предизвикателства и възможни решения. С.
- НСИ, 2007. Заетост и безработица – годишни данни 2006. С.
- НСИ, 2008. Заетост и безработица – годишни данни 2007. С.
- НСИ, 2009. Заетост и безработица – годишни данни 2008. С.
- НСИ, 2010. Заетост и безработица – годишни данни 2009. С.
- НСИ, 2011. Заетост и безработица – годишни данни 2010. С.